

Till läsningen: Inskriften börjar och slutar utan sk. 1 **a**, 2 **t** och 5 **o** ha ensidiga bistavar. Nedtill till vänster om hst i 1 **a** finns ett litet urfall av samma slag, som förekommer i samband med några av de andra runorna — till vänster om 4 **e** och r. 7 samt invid första leden i 6 **s**. 3 **r** har öppen bst. 4 **e** är stungen med ett kort tvärstreck; detsamma gäller 9 **e**. Sk efter 6 **s** består av två djupa punkter. R. 7 har utseendet **ʃ** (**k? g?**); i jämnhöjd med det föregående skiljetecknets nedre punkt finns till vänster om hst i r. 7 en vågrät, bistavsliknande, smal skåra, som ej är huggen. 8 **æ** har dubbelsidig bst, något kortare till höger om hst. Efter 9 **e** har icke funnits ristning.

Inskriften är fullständig. Dess första ord, r. 1–6, är mansnamnet *Andreas*, i runskrift känt bl. a. från Vg 91, 202, 252 (Gällstadsfunten). Runföljden 7–9 är oklar till form och innehåll. Förmodligen föreligger här en otillfredsställande skrivning för verbformen *gærðe*, som man finner på Gällstadsfunten (**kærpe**). Så har också Djurklou resonerat: »Om flera runmynder funnits kan ej med visshet sägas. Inskriftens ofullständighet tyder derpå, men några spor derefter woro ej märkbara och de repor som funnos tycktes ej vara mejselns verk. Emellertid ser man af namnet att äfven här en Andreas och troligtvis samme man, som i Gällsta varit nämnd och deraf kan man möjligen äfven sluta att det följande varit **kærpi** eller kanske äfven **kærpi·kar**.» Brusewitz föreslår däremot en läsning av r. 7–9 som **okæ** och tolkar dem som namnet Åke. För en sådan uppfattning finns ej täckning.

Det råder ingen tvekan om att *Andreas* är funtmästaren här liksom beträffande Gällstadsfunten. Man känner dessutom ett femtontal osignerade dopfuntar, som ha utgått ur samma verkstad. Bland Andreasfuntarna finnas två olika typer, den fyrsidiga, som Gällstadsfunten representerar, och den runda, som Finnekumlafunten tillhör. Mäster Andreas' verksamhet synes huvudsakligen ha varit förlagd till bygden kring Åsundens södra ända. Finnekumlafunten har på konsthistorisk grund tidsfäst till »slutet av 1100-talet» (Fischer) eller »omkr. 1200» (C. R. af Ugglas). Runinskriften är väl förenlig med en sådan datering.

## 252. Gällstads sn, kyrkan. Nu i Statens historiska museum

Pl. 193

**Litteratur:** Kyrkoinventarium 1830 (ATA); N. G. Djurklou, Antiquitetsintendentens berättelse 1869, s. 191f. (ATA), Strödda anteckningar från Kinds härad (i SFT 3, 1876–78, s. 159f.); Kyrkostämmoprotokoll <sup>16</sup>/<sub>5</sub> 1870 (avskr. i ATA); R. Rabe, Skrivelse t. B. E. Hildebrand <sup>15</sup>/<sub>11</sub> 1870; H. Hildebrand i SFT 5 (1882–84), s. 256, Sveriges medeltid 3 (1898–1903), s. 486f.; H. Rydh i J. Roosval, Dopfuntar i Statens historiska museum (1917), s. 46f.; J. Roosval, Die Steinmeister Gottlands (1918), s. 218; E. Fischer, Den västgötske stensemästaren Andreas och hans verk (i Tidskrift för konsthistorisk forskning 1918, s. 26f.); Västergötlands kyrkliga konst under medeltiden (1920), s. 98f.; O. Sjögren, Sverige 3 (1921), s. 223; Norges innskrifter med de yngre runer, utg. ved M. Olsen, 1 (1941), s. 58 not 1 (uttalande av H. Jungner); S. A. Hallbäck, Medeltida dopfuntar i Sjuhäradsbygden (= Från Borås och de sju häraderna 1966), s. 19f., 125, 153.

**Äldre avbildningar:** Djurklou, teckning i a.hs; Hildebrand a.a. 1898–1903; Rydh a.a.; foto i ATA (återgivet i NIyR 1, s. 59); Hallbäck a.a.

I Statens historiska museum förvaras under inv.nr 4472 en med runor signerad dopfunt, som tidigare har tillhört Gällstads kyrka.

Den nuvarande kyrkan byggdes 1824 gemensam för Gällstads och Södra Säms församlingar på platsen för den samtidigt raserade gamla kyrkan i Gällstad. Södra Säms gamla kyrkobyggnad fick däremot stå kvar och tjänstgöra som magasin. Nu är den ruin. En del av Södra Säms kyrkoinventarier flyttades till den nya kyrkan i Gällstad, en del försålles på auktion. Sålunda upptagas i Gällstads kyrkas inventarium 1830 två dopfuntar: »1 Dopfunt af Telgsten fyrkantig, står i tornförstuga. 1 d:o från Sem. Rund. Ingendera begagnas.» Den sistnämnda är identisk med den, som nu har sin plats i Gällstads kyrka, och som i ett visitationsprotokoll för Södra Säms kyrka den <sup>23</sup>/<sub>5</sub> 1819 (Landsark. i Göteborg, sign. Gällstad N: 1) benämnes »Dopfunt af Telgsten, 8-kantig». Dess grundform är nämligen åttkantig och materialet är kalksten. Den härrör från 1600-

talet och har sålunda tidigare stått i annexförsamlingens kyrka. Vg 252 noteras också 1819 men bland Gällstads gamla kyrkas inventarier: »1 Dopfunt af telgsten. Fyrkantig.»<sup>1</sup>

När N. G. Djurklou år 1869 besökte kyrkan i Gällstad kunde han beträffande den medeltida funten konstatera: »På Kyrkogården fanns en gammal dopfunt till formen aflångt fyrkantig. Öfre delen 2,1 fot lång, 1,6 fot hög, nedre 2 fot lång och 1,3 fot hög. Alla sidorna hafva olika Zirater. Skålen på ena Sidan en Örn och ett lam med korset på den andra bladrankor och foten likaså, bladrankor, masker vexelvis upp och nedvända — Zigzaglinier samt följande runskrift ... Funten är begärd till Riksmuseum.» Gällstads församling hade sålunda i mellantiden träffat sitt val och låtit dopfunten från Södra Säm komma till heders igen men låtit sätta ut sin egen medeltida funt till vanvård på kyrkogården. Detta bör ha skett någon gång mellan 1835 och 1842. I kyrkoinventarierna 1830 och 1835 förtecknas nämligen fortfarande två dopfuntar, 1842 och 1855 endast en. Djurklous räddningsaktion fullföljdes, då församlingen år 1870 avstod dopfunten till museet.

Gulgrå sandsten. Höjd 81–85 cm, bredd 62–63 cm. Skålens inre diameter 47 cm, djup 24 cm. Runornas höjd 10–11 cm. Funten har fyrkantig cuppa med halvsfärisk urholkning samt fyrkantig fot. Hela utsidan är dekorerad med ornament i lågreliëf. På en av cuppans rektangulära, 32 cm höga sidor framträda i två arkadfält Agnus Dei-motivet samt en fågelfigur. En av fotens ca 20 cm höga sidor bär funtmästarens signatur i runskrift. De övriga ytorna fyllas av blad- och flätornament. De sluttande partierna på cuppans underdel och fotens överdel ha en fjällliknande dekoration utom en av fotens skråsidor som har en rad med växelvis vända ansiktsmasker och en med ett sicksackmönster. På cuppans brädd äro ristade fyra enkla kors, ett mitt på varje sida. Funten har uttömningshål. — På sin nuvarande plats i museets romanska stenhall har dopfunten fått samma uppställning som Djurklous teckning 1869 visar. I mellantiden har cuppan haft en annan placering i förhållande till foten, nämligen vriden ett kvarts varv till vänster, så som bilderna hos H. Hildebrand och H. Rydh samt i *NIyR* 1 visa.

Inskrift:

**antreos : kærpe kar**

5                      10                      15

»Andreas gjorde karet (dopfunten).»

Till läsningen: Inskriften omges av ramlinjer, varvid den högra linjen dock sammanfaller med hst i 15 **r**. Runorna äro djupt huggna och tydliga. Runorna **a** (1, 14), **n** (2), **t** (3) och **o** (6) ha genomgående ensidig bst; Bst i **r**-runorna (4, 10) nå på mitten icke fram till hst. 5 **e** och 12 **e** äro tydligt stungna med ett kort tvärstreck, den sistnämnda tämligen högt upp på hst. 7 **s** har normalform. 8 **k** är ej stungen; den har liksom 13 **k** högt ansatt bst. Hst i 15 **r** sammanfaller med inskriftens begränsningslinje; den vänstra bst ligger i kanten av ett mindre bortfall i inskriftsbandets högra hörn, och den huggna ytan i bst är bevarad. Den högra bistavens början har ristaren antytt med en mycket grund, ristad linje av en halv bistavs längd ansluten till hst. Runan är sålunda säker. Sk bestående av två punkter finns mellan 7 **s** och 8 **k**. Efter 12 **e** saknas sk.

Djurklou har samma läsning på sin teckning — utom att han har bortsett från punkteringen av 12 **e**. I den tillhörande texten sätter han ett obefintligt sk efter r. 12. Hildebrands bild i *Sveriges medeltid* visar samma läsning som Djurklous.

H. Jungner har uppfattat hst i 15 **r** som inskriftsramens begränsningslinje och läst inskriftens sista ord som **ka**: »Inskriften slutar alldeles bestämt med **ka**. Vad Hildebrand gjort till **Ɱ** är en skada genom bortfall av ett stycke mellan de båda sista runornas nederdelar och en mycket grund och obetydlig naturlig fördjupning i funtens ytterkant» (*NIyR* 1, s. 58 not 3). Med stöd av ett foto delar M. Olsen, som själv icke har sett funten, Jungners uppfattning.

Runan 15 måste ha varit avsedd som **r** (icke **r**), vilket onekligen är överraskande, i all synnerhet som **r**-runans ljudvärde redan i tidig medeltid har övergått till att beteckna **e** eller **y**. **o**-runans användning för

<sup>1</sup> Uppgiften att Vg 252 skulle ha kommit från Södra Säms kyrka, som man understundom möter (Djurklou i *SFT* 3, Hildebrand i *Sveriges medeltid*, *NIyR* 1) är således missvisande.

*a* i **antreos** är heller icke väntad. Den återfinnes emellertid i samma ställning på en annan av Andreas signerad dopfunt, nämligen Vg 251 i Finnekumla kyrka, där namnet stavas **atreos**.

Namnet *Andreas* finns utom i funtsignaturerna runristat på Vg 91 och 202 samt Öl 60. Appellativet *kar n.* användes i samma betydelse på Sm 4 samt troligen på dopfunten i Kareby kyrka i Bohuslän (se S. B. F. Jansson i *Fornvännen* 1949, s. 187).

Ur funtmästaren Andreas' verkstad, som tydligen har legat någonstans i trakten kring södra Åsunden, finns bevarat minst ett femtontal dopfuntar, av vilka dock endast ovannämnda två äro signerade. E. Fischer har i flera arbeten sökt reda ut de konsthistoriska sammanhang, ur vilka Andreas' tämligen rikt varierade formgivning kan anses ha utgått. Han spårar bl. a. engelsk påverkan och impulser från mästarna till fabeldjursfuntar i Östergötland och längre söderut. Senast ha Andreasfuntarna behandlats av S. A. Hallbäck (*Medeltida dopfuntar i Sjuhäradsbygden*, 1966).

På konsthistorisk grund tidfästes Gällstadsfunten till slutet av 1100-talet. Runinskriften motsäger icke denna datering.

## 253. Älvsereds sn, kyrkan

Pl. 194

**Litteratur:** T 122. N. G. Djurklou, Antiquitetsintendentens berättelse 1869, s. 129 (ATA), Strödda anteckningar om Kinds härad (i: SFT 3, 1876–78), s. 171; O. Sjögren, Sverige 3 (1921), s. 244; H. Jungner, Anteckningar 10/7, 1936 (ATA); M. Åmark i Borås Tidning 22/12 1939, 1/4 1951, Sveriges medeltida kyrkklockor (1960), s. 259.

**Äldre avbildningar:** Djurklou, teckning i a. a. 1869; S. Welin, träsnitt i T 122; H. Faith-Ell, fotos 1936 (ATA); Åmark a. a. 1960.

Älvsereds kyrka äger två klockor. Lillklockan är gjuten 1581, storklockan är medeltida och försedd med runinskrift.

Den nuvarande kyrkan av trä är uppförd 1838. Klockorna ha här sin plats i tornet.

Om en äldre kyrka i Älvsered uppger kyrkoinventariet 1830 kortfattat, att den var »af träd, gammal och högst förfallen 26 aln. lång 11 1/2 aln. bred 7 aln hög, med särskild likaledes förfallen klockstapel». Ett syneprotokoll, som upprättades den 15/8 1834 i samband med Överintendentsämbetets förslag till ny kyrka i Älvsered (RA, sign. ÖLÄ förslag till ny kyrka i Älvsered 8/12 1835), innehåller en mera detaljerad beskrivning av den gamla kyrkan. Denna, som enligt socknemännens utsago »blifvit i forntiden uppbygd utan att någon upplysning finnes om dess ålder är belägen på en högd i yttersta ändan af Sochnen vid gränsen emot Halland ... Sjelfva kyrkan är uppförd af groft Furutimmer med spåntak ... Wäggarna om kring hela kyrkan äro utvändigt fordrade med Ekespån som är alldeles oduglig, och invändigt målade.» Framför dörren i väster fanns »ett mindre wapenhus ... J kyrkan finnes dessutom två fenster å hvarje sida och ett på norra sidan af Choret midt emot der på södra sidan befintliga dörr ... På norra sidan om kyrkan inom kyrkogårdens stenmur finnes en klockstapel af bräder, som är alldeles förfallen; och Sochnemännen upplyste att kyrkan i sednare tider icke undergått någre betydligare reparationer emedan de dels dertill saknat medel [menigheten bestod av endast 450 personer], dels och länge insett nödvändigheten af nybyggnad.» Prosten S. J. Meuller tillägger den 1/10 i skrivelse till K. Maj:t: »Kyrkan och dess klockstapel är i det förfallna skick att knappast någon så förfallen finnes inom Rikets gränser. Skyndsam nybyggnad fordras.» För att den nya kyrkan skulle få ett centralare läge i socknen och en bättre grund, fick den sin plats vid Toppered, 1/4 mil från gränsen mot Halland, NÖ om den gamla kyrkan. Den kyrka, som syneprotokollet avser, och som nu är borta, har otvivelaktigt härstammat från medeltiden.

Kyrkoinventariet 1830 redovisar vidare: »Blott en ringklocka finnes af hög ålder. Den har följande inscription [skissartad uppteckning]. Att uppgiften gäller runklockan är uppenbart.

N. G. Djurklou besökte kyrkan 1869, kopierade klockans inskrift och antecknade: »Hon har en gammal klocka med inskrift, som måste läsas från höger till venster och innehåller med munkstil namnet Haquinus